

FRANTIŠEK VARTÍK

ZÁKLADŇA A NADSTAVBA V LUDOVODEMOKRÁTICKOM ČESKOSLOVENSKU

Jedným z najvýznamnejších dôsledkov druhej svetovej vojny bol vznik ľudovodemokratických krajín. Víťazstvo Sovietskeho sväzu nad fašizmom vytvorilo priaznivé historické podmienky pre rozvinutie a rozmach revolučného hnutia v oslobodených krajinách. Vznik ľudovodemokratických krajín nebol náhodilý. Spoločenský vývin nevyhnutne smeruje k odstráneniu kapitalistického systému a k vybudovaniu nového spoločenského zriadenia. Pritom je potrebné mať na zreteli, že vývin a zmena spoločenského zriadenia je zložitý proces a forma prechodu od jednej spoločenskej formácie k druhej závisí od konkrétnych historických podmienok. V. I. Lenin o tom napísal: „Všetky národy prídu k socializmu, to je nevyhnutné, ale nie všetky prídu k nemu celkom rovnako, každý vnesie osobitné črty do tej či onej formy demokracie, do toho či oného druhu diktatúry proletariátu, do toho či oného tempa socialistických premien rôznych stránok spoločenského života” (*Spisy* 23, str. 58).

V Sovietskom sväze prvý raz v dejinách ľudstva pracujúci vedení komunistickou stranou vybudovali socialistický spoločenský poriadok. Dnes po tejto ceste kráčajú ľudovodemokratické krajiny, riadiace sa bohatými skúsenosťami Sovietskeho sväzu, ktorý poskytuje všestrannú pomoc. Výstavba socializmu neprebíha živelne, ale je vedome usmerňovaná a riadená na základe poznania zákonitostí, ktoré odhalilo marxisticko-leninské učenie. No toto učenie nie je nemenná dogma, klasikovia nikdy sa nesnažili podať nezmeniteľné návody na uskutočnenie spoločenských zmien. Marxizmus je živá veda, neustále sa vyvíjajúca a obohacujúca, je návodom k činnosti. Preto úspešné zvládnutie úlohy výstavby socializmu vyžaduje hlboké poznanie tohto učenia — vyžaduje schopnosť jeho tvorivého použitia v konkrétnych podmienkach.

Každodenná prax výstavby ľudovodemokratického zriadenia nastoľuje rad nových praktických a teoretických problémov vo všetkých oblastiach života. Je preto potrebné oveľa viac ako dosiaľ venovať sa konkrétnym problémom ľudovodemokratického zriadenia, teoreticky rozpracovávať a zovšeobecňovať otázky našej praxe. Pri rozpracovávaní problémov ľudovej demokracie nemožno mechanicky prenášať vývinové formy a etapy z vývinu Sovietskeho sväzu. Výstavba socializmu v ľudových demokraciách začala a uskutočňuje sa v iných historických podmienkach — z ktorých je najrozhodnejšia tá, že existuje víťazná socialistická veľmoc, ktorá poskytuje všestrannú pomoc skúsenosťami, ako aj pomoc materiálno. Táto skutočnosť, ako aj rad iných, vo veľkej miere uľahčuje výstavbu socializmu a zároveň umožňuje osobitosť určitých foriem. Avšak žiadna špecifitosť ani osobitosť pri vývine ľudovej demokracie nemôže protirečiť základným znakom prechodu od kapitalizmu k socializmu v Sovietskom sväze. Prehnané zdôrazňovanie „osobitosť“ cesty ľudovej demokracie k socializmu vyúsťuje v popretie základných a nevyhnutných znakov prechodného obdobia, t. j. v popretie nevyhnutnosti triedneho boja a diktatúry proletariátu.

Marxistické učenie o základni a nadstavbe patrí medzi hlavné otázky historického materializmu. Marx a Engels urobili revolučný prevrat v chápaní a vo vysvetľovaní spoločenských javov tým, že rozšírili materializmus na skúmanie a vysvetľovanie spoločenských javov. Takto odhalili zákonitosť spoločenského vývinu a učenie o spoločnosti sa stalo skutočnou vedou. Marxizmus delí spoločenské vzťahy na materiálne a ideologické, pričom ideologické sú len odrazom, nadstavbou nad materiálno. Historický materializmus učí, že charakter spoločenského zriadenia, vývin spoločnosti od jedného zriadenia k druhému je určovaný spôsobom výroby materiálnoh statkov. Marx o tom hovorí: „V spoločenskej produkcii svojho života vstupujú ľudia do určitých, nevyhnutných, od ich vôle nezávislých vzťahov, výrobných vzťahov, ktoré zodpovedajú určitému stupňu ich materiálnoh produktívnoh síl. Súhrn týchto výrobných vzťahov tvorí hospodársku štruktúru spoločnosti, reálnu základňu, nad ktorou sa dvíha právna a politická nadstavba a ktorej zodpovedajú určité formy spoločenského vedomia. Spôsob výroby materiálnoh života podmieňuje sociálny, politický a duchovný život vôbec.“¹ V nových historických podmienkach rozvinul učenie o základni a nadstavbe J. V. Stalin vo svojej práci *O marxizme v jazykovede*, kde zovšeobecnil skúsenosti z výstavby socializmu a obohatil marxistickú teóriu. „Základňa — hovorí J. V. Stalin — je hospodárske zriadenie spoločnosti v danej etape jej vývinu. Nadstavba — to sú politické, právne, náboženské, umelecké, filozofické náhľady spoločnosti a im zodpovedajúce politické, právne a iné

¹ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonómie*, Pravda, Bratislava 1952, 8—9.

ustanovizne.² Každá spoločenská formácia má svoju hospodársku základňu. No nestačí priznať iba túto skutočnosť. Základňa toho istého typu v priebehu svojho trvania prekonáva určité zmeny, ktoré je potrebné brať do úvahy. Preto skúmanie ktorejkoľvek základne, feudálnej, kapitalistickej alebo socialistickej, treba skúmať a hodnotiť konkrétne, vždy v určitom období, v určitej etape vývinu. Tak napr. nemožno rovnako hodnotiť kapitalistickú základňu v období vzniku a rozvoja kapitalizmu a v období imperializmu. Kým pri vzniku základňa napomáha rozvoju výrobných síl, za imperializmu rast a vývin výrobných síl, ktoré sa vo svojom živelnom vývine dostali do rozporu s výrobnými vzťahmi, je všemožne brzdený. Tieto zmeny základne jedného typu sú určované pomerom výrobných síl a výrobných vzťahov.

Zmeny, ktoré sa odohrávajú v základni v priebehu jej trvania, odrážajú sa aj v nadstavbe, v náhľadoch a v inštitúciách. Tak idey a inštitúcie nastupujúcej buržoázie, bojujúce za upevnenie kapitalistickej základne, za rozvoj výrobných síl, proti zvyškom feudálnej základne aj nadstavby, ktoré boli v danej epoche pokrokové, v období imperializmu sú nahradené reakčnými náhľadmi, namierenými proti vývinu a pokroku.

Z učenia marxizmu-leninizmu vidieť, že základňou sa nerozumejú len jedny výrobné vzťahy — vládnuce, ale súhrn výrobných vzťahov v danom období. Tak napr. vo feudálnom zriadení nachádzame okrem feudálnych výrobných vzťahov vzťahy malovýrobné a na sklonku feudalizmu aj rodiace sa vzťahy kapitalistické. Spoločnosť môže mať len jednu hospodársku základňu, ktorú vytvára súhrn výrobných vzťahov, pričom charakter hospodárskeho zriadenia je určovaný vládnúcimi výrobnými vzťahmi. Prvky novej základne rodia sa v lone starej.

Nadstavbu, t. j. politické, právne, náboženské, umelecké, filozofické náhľady a im zodpovedajúce politické, právne a iné ustanovizne, vytvára si základňa preto, aby jej slúžila a pomáhala upevniť sa, aby jej pomohla zlikvidovať zbytky starej základne a nadstavby. Nadstavba je v službách základne, v službách vládnucej triedy v tom-ktorom spoločenskom zriadení. Nemožno preto zahrňovať do existujúcej nadstavby všetky náhľady a ustanovizne určitého obdobia. Nadstavba si svoju kvalitu zachováva dotiaľ, do kľakl' aktívne pomáha upevniť existenciu základne. Vo všetkých doterajších formáciách ľudskej spoločnosti nachádzame popri názoroch vládnúcich tried upevňujúcich daný spoločenský systém i náhľady tried bojujúcich za jeho odstránenie. Tak je to napr. s marxistickým učením v období kapitalizmu, ktoré je vedeckým základom a zdôvodnením boja robotníckej triedy za rozbitie kapitalistickej základne. Podobne je to s politickou, filozofickou a umeleckou činnosťou vynikajúcich osobností v dejinách všetkých národov,

² J. V. Stalin, *O marxizme v jazykovede*, Pravda, Bratislava 1950, 7.

ktorí bojovali za zmenu a odstránenie vtedajších zriadení. Náhlady tried bojujúcich za odstránenie existujúcej základne patria do spoločenského vedomia, ktoré je širšie ako nadstavba, dvíha sa nad spoločenským bytím a v antagonisticky triednej spoločnosti je vždy antagonisticky protikladné. Triedne náhlady proletariátu aj jeho ustanovizne v období kapitalizmu vyrastajú z hospodárskeho postavenia proletárov za kapitalizmu, sú prvkami budúcej nadstavby, ktorá sa sformuje po zvrhnutí buržoázie. Zahrnovanie všetkých náhľadov spoločnosti do existujúcej nadstavby je protivedecké a nepriateľské záujmom robotníckej triedy, pretože zastiera triedny charakter nadstavby ako nástroja v rukách vládnucej triedy, dezorientuje proletariát v procese rozbiejania starej a výstavby novej nadstavby. Náhlady aj ustanovizne v nadstavbe sú jednoznačne triedne a nemôžu byť ľahostajné k triedam bojujúcim proti sebe.

So zmenou alebo likvidáciou základne vzápätí nasleduje zmena alebo likvidácia nadstavby. Nadstavba teda nesúvisí bezprostredne s výrobou, s výrobnou činnosťou človeka, neodráža priamo zmeny vo výrobných silách. Až potom, keď zmeny vo výrobných silách vyvolajú zmeny vo výrobných vzťahoch — v základni, až potom sa tieto prejavia a odrazia v nadstavbe. Nemožno preto vysvetľovať nadstavbu ako bezprostredný odraz výrobných síl. V mnohých kapitalistických krajinách stupeň rozvoja výrobných síl sa rovná a v niektorých prípadoch aj prevyšuje stupeň rozvoja výrobných síl v ľudovodemokratických krajinách, pričom nadstavba v ľudových demokraciách sa podstatne líši od nadstavby kapitalistickej; charakter nadstavby je určený výrobnými vzťahmi — základňou a nadstavba prostredníctvom nich súvisí s výrobnými silami.

Ideológovia buržoázie sa dnes všemožne usilujú o to, aby popreli zákonitý proces vývinu celej prírody a spoločnosti zvlášť. Pokiaľ hovoria o určitej „zákonitosti“ v spoločenskom živote, tak je to na hlavu postavené idealistické a subjektivistické chápanie, ktoré s poznaním skutočných objektívnych zákonitostí nemá nič spoločného. Tieto snahy vyplývajú zo základných triednych záujmov buržoázie — usilujúcej zvečniť svoje triedne panstvo, zabrániť uplatneniu zákonov spoločenského života odhalených marxizmom, o ktoré sa v triednom boji opiera proletariát. Marxistické učenie sa osvedčilo bezpečne v boji za zvrhnutie kapitalizmu a dnes je spoľahlivým vodidlom pri výstavbe nového spoločenského zriadenia v ľudovodemokratických krajinách. Riadiac sa marxistickým učením kráča dnes Sovietsky sväz od socializmu ku komunizmu.

Klasikovia marxizmu-leninizmu učia, že rozbitie starej kapitalistickej základne a vybudovanie novej socialistickej nie je otázka jedného revolučného úderu, ale je to celý zložitý historický proces. Táto základná prestavba spoločenského zriadenia, ako to potvrdili skúsenosti Sovietskeho sväzu, uskutočňuje sa v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu, ktoré je vyplnené nezmieriteľným bojom medzi kapitalistickým a socialistickým spôsobom výroby. Proces formovania socialistickej základne sa končí úplným odstránením kapitalistických výrobných vzťahov a prevedením individuálnej malovýroby na socialistickú veľkovýrobu. Po tejto ceste spolu s ostatnými ľudovodemokratickými krajinami nezadržateľne napredujú národy Československa, vedené komunistickou stranou.

Od oslobodenia sa uskutočnili v hospodárskom zriadení Československa také premeny, že dnes ľudovodemokratickú základňu možno charakterizovať tak, že je to *základňa nového socialistického typu*. Socialistické výrobné vzťahy sa stali okrem poľnohospodárstva jedinými a panujúcimi vo všetkých odvetviach. V priemysle, obchode, peňažníctve, doprave a v stavebníctve boli kapitalistické výrobné vzťahy prakticky likvidované. Ľudovodemokratická základňa je v tej etape vývinu, v ktorej prebieha jedna z najťažších úloh pri formovaní socialistickej základne, a to formovanie socialistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve. Vyvlastniť kapitalistov a veľkostatkárov, likvidovať ich súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov bolo možné dosiahnuť jedine cestou revolučného násillia. No nemožno túto revolučnú moc, toto revolučné násillie použiť voči individuálne hospodáriacim malým a stredným roľníkom. Vybudovanie socialistickej základne nevyhnutne vyžaduje odstránenie malovýroby tovaru, ktorá plodí kapitalizmus. Uskutočnenie tejto úlohy ide cestou prevedenia státisícov individuálne hospodáriacich roľníkov na socialistický spôsob výroby na základe dobrovoľného družstevného zjednotenia malovýrobcov.

V Československu prebieha vytváranie socialistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve cestou jednotných roľníckych družstiev, za všestrannej hospodárskej, politickej a organizačnej pomoci ľudovodemokratického zriadenia. Základom pre úspešné splnenie tejto úlohy je neustále upevňovanie zväzku robotníckej triedy s pracujúcim roľníctvom, čo je nevyhnuté nielen pre vybudovanie socialistického zriadenia, ale aj pre jeho ďalšie upevnenie a udržanie.

Takouto cestou sa od základu menia aj výrobné vzťahy v oblasti poľnohospodárstva. Dnes družstevný sektor v poľnohospodárstve zahrnuje 33% pôdy a spolu so štátnymi majetkami 43% pôdy.

Ekonomika Československa v súčasnej etape obsahuje nasledujúce sektory:

- a) sektor socialistický — štátne socialistický a družstevný.
- b) sektor malovýrobný — individuálne hospodáriaci malí a strední roľníci a drobní remeselníci
- c) sektor kapitalistický — predstavovaný poslednou vykorisťovateľskou triedou — kulactvom, ktorá je v súčasnej etape obmedzovaná a zatlačaná.

Vcelku socialistické výrobné vzťahy sú naprosto prevládajúcimi a vytváranie socialistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve nezadržateľne napreduje, čím sa vytvárajú predpoklady pre likvidáciu kulactva ako triedy. Formovanie socialistickej základne v Československu sa neuskutočňuje hladkým narastaním, ale v procese stále sa zostrujúceho triedneho boja. Zvlášť na dedine stále narastajúce a silnejúce družstevné hnutie vyvoláva zostrený boj s kulactvom.

Nová ľudovodemokratická základňa si vytvorila seba zodpovedajúcu nadstavbu *socialistického typu*. Nadstavba podobne ako základňa nevzniká z jedného dňa na druhý, jej sformovanie je dlhý proces, ktorý je dialekticky spätý s vývinom a s formovaním základne. Klasikovia podčiarkovali určujúci význam politických, právnych náhľadov a im zodpovedajúcich ustanovizní v nadstavbe. Tieto základné zložky majú rozhodujúci vplyv pre formovanie ostatných zložiek nadstavby, pretože najbezprostrednejšie odrážajú potreby a charakter základne. Nadstavba nie je súhrn všetkých náhľadov a ustanovizní, ale zahrnuje v sebe náhľady a ustanovizne slúžiace vládnucej triede, to znamená, že súčasná nadstavba je v službách záujmov robotníckej triedy, v službách výstavby socializmu. Preto napr. nemožno do ľudovodemokratickej nadstavby dnes zahrnovať náboženské náhľady, ktoré sú zbytkami starej nadstavby, udržiavajúcimi sa vo vedomí ľudí. Ľudovodemokratická nadstavba ako celok aktívne napomáha sformovaniu a upevneniu novej základne. Nadstavba v ľudovej demokracii má nesmierny význam pre potlačenie odporu zvrhnutých tried, pri vytváraní socialistických výrobných vzťahov na dedine, ako aj pre rozvoj výrobných síl a ochranu socialistického vlastníctva. Okrem činnosti potláčania, napr. obmedzovanie a zatlačanie kulactva, v činnosti nadstavby stále viac vystupuje do popredia činnosť hospodárskoorganizačná a kultúrno-výchovná. Ľudovodemokratický štát riadi a zabezpečuje plánovitý rozvoj národného hospodárstva. Umenie — literatúra, film, hudba, divadlo atď. usiluje o pravdivé zobrazenie súčasného života, ktorý sa mení vďaka nevidanej aktivite pracujúcich mas. Nové umenie vychádza z pokrokových tradícií našej minulosti — vychádza z pozícií najpokrokovejšej triedy, čím zohráva závažnú funkciu pri formovaní nového socialistického človeka. Školská výchova má od základu novú obsahovú náplň, zameranú na výchovu všestranne vzdelaného, uvedomelého socialistického človeka. Na vybudovanie socializmu a na výchovu socialistického človeka je zameraná činnosť celého radu osvetových ustanovizní a masových organizácií. Takto

sa javí situácia v celku. Je potrebné poukázať na zložitosť problematiky vo vnútri samej nadstavby. Marxisticko-leninská ideológia, komunistická strana, ľudovodemokratický štát sú tie zložky nadstavby, ktoré sa vytvorili ako prvé a bez ktorých nie je mysliteľné uskutočnenie tých revolučných zmien, ktoré sa u nás odohrali. Zatiaľ napr. oblasť umeleckých náhľadov — umelecké ustanovizne, školy, atď. formujú sa pomalšie, zdĺhavejšie. Je to spôsobené samou povahou týchto zložiek nadstavby, kde premeny nemožno uskutočniť z jedného dňa na druhý, ale počas dlhšieho obdobia v procese boja starých a nových náhľadov, v procese prevýchovy, za pomoci rozhodujúcich zložiek nadstavby. Ideologický boj na vysokých školách proti buržoáznym ideológiám, boj na umeleckom fronte za dôsledné uplatňovanie metódy socialistického realizmu, boj proti schematizmu a formalizmu svedčia o tom, že v týchto odvetviach proces dobudovania nadstavby socialistického typu nie je ešte ukončený. Tento proces je úzko spojený s vývinom a dobudovaním ľudovodemokratickej základne, pričom treba brať do úvahy skutočnosť, že buržoázia, ktorá stratila pozície v oblasti hospodárskej, usiluje sa zvlášť úporne udržať pozície a rozšíriť svoj vplyv vo sfére spoločenského vedomia, vo sfére nadstavby.

Socialistická základňa a nadstavba sa od základu líši od všetkých predchádzajúcich základní a nadstavieb, čo zároveň spôsobuje určité zvláštnosti pri ich vzniku. Pre všetky predchádzajúce zriadenia bolo charakteristické, že popri výrobných silách, ktoré sa vyvíjali živelné a nezávisle na vôli ľudí, vznikali v lone starej spoločnosti aj nové výrobné vzťahy, ktoré sa stali po revolučnej zmene vládnúcimi. Vyplyvalo to z toho, že všetkým týmto zriadeniam napriek ich odlišnosti bol spoločný základný znak, a to súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a vykorisťovanie väčšiny menšinou. Pri zániku starej a pri vzniku novej základne sa menili formy vlastníctva a vykorisťovania, hoci v nových formách súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov aj vykorisťovanie zostávali. Socialistické hospodárske zriadenie odstraňuje súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, odstraňuje akékoľvek vykorisťovanie. Preto nové socialistické výrobné vzťahy — vzťahy vzájomnej pomoci a spolupráce — nemohli a nemôžu vzniknúť za kapitalizmu, ale sa utvárajú až po socialistickej revolúcii, resp. v priebehu tejto. Buržoázia využíva svoju hospodársku a politickú moc na upevnenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov a na upevnenie vykorisťovania. Preto v kapitalistickej spoločnosti vznikajú iba predpoklady socialistických výrobných vzťahov, a to zospoločenštená výroba na podklade vysoko vyvinutých výrobných síl. Na rozdiel od buržoáznej revolúcie, ktorá je, ako hovorí J. V. Stalin, dokončená dobytím moci, pre proletársku revolúciu je dobytie moci iba začiatkom, pričom sa moc používa ako páka na vybudovanie nového hospodárskeho zriadenia.

Na rozdiel od všetkých predchádzajúcich sa socialistická základňa nevytvára živelne. Budovanie socialistickej základne je usmerňované a riadené komunistickou stranou a ľudovodemokratickým štátom, ktorá vychádza vo svojej činnosti z poznania objektívnych zákonitostí spoločenského vývinu.

Nadstavba socialistického typu sa od základu líši od nadstavieb v predchádzajúcich formáciách. V predchádzajúcich spoločenských zariadeniach nadstavba bola v službách vykorisťovateľskej menšiny — slúžila na potlačanie vykorisťovaných a na upevnenie vykorisťovateľského zariadenia. Socialistická nadstavba vyrástla na najpokrokovejších vzťahoch ľudí vo výrobe, na vzťahoch vzájomnej pomoci a spolupráce. Slúži predtým vykorisťovanej väčšine na potlačenie a odstránenie hospodárskej a politickej moci vykorisťovateľov, slúži výstavbe spoločnosti bez vykorisťovania a bez tried, chráni svoju základňu pred útočnosťou imperialistov. Na rozdiel od všetkých predchádzajúcich nadstavieb socialistická nadstavba je jednotou triednosti a objektívnej pravdivosti, vyvíja sa spolu s rozvojom základne v súlade so zákonitým procesom vývinu spoločnosti. Pri predchádzajúcich nadstavbách aj v období progresívnosti toho-ktorého spoločenského zariadenia vidíme historickú a triednu obmedzenosť. Socialistická nadstavba neodvodzuje existenciu svojej základne z božej moci ani zo špekulácií platených ideológov. Socialistická nadstavba je vybudovaná na vedeckých základoch marxizmu-leninizmu, slúži záujmom robotníckej triedy, ktorej záujmy sú v súlade so zákonitým procesom vývinu spoločnosti.

Osobitosťou socialistickej nadstavby je skutočnosť, že nadstavba nielenže je v službách pracujúcich, nielenže ideovou osnovou je jej marxizmus-leninizmus ako vedecké vyjadrenie triednych záujmov proletariátu, ale zvlášť to, že v socialistickej nadstavbe, v jej ustanovizniach sa účastnia prostredníctvom masových organizácií najširšie pracujúce masy. Takto socialistická nadstavba nie je ničím odtrhnutým a stojacim nad masami, ale naopak, jej činnosť je zameraná v smere záujmu pracujúcich mas, a preto je s nimi v najužšej spojitosti — sami pracujúci sa v rozhodujúcej miere účastnia plnenia funkcie nadstavby, t. j. v upevňovaní a rozvíjaní socialistickej základne.

Dôležité je podčiarknuť rozhodujúci význam a postavenie marxisticko-leninského učenia, komunistickej strany a ľudovodemokratického štátu v ľudovodemokratickej nadstavbe. Klasikovia neraz zdôrazňovali určujúce postavenie politických a právnych náhľadov v nadstavbe. Ako v Sovietskom sväze aj v ľudových demokraciách sa potvrdila a potvrdzuje správnosť tejto poučky. Bez komunistickej strany, dôsledne sa riadiacej marxizmom-leninizmom, nebolo by možné uskutočniť tie podstatné zmeny, ktoré sa v Československu uskutočnili od roku 1945 v základni aj v nadstavbe. Počas týchto rokov sa u nás odohrala revolúcia národnodemokratická, ktorá prerástla

v socialistickú. Za tieto roky bola zlikvidovaná trieda kapitalistov a veľkostatkárov — vytvorili sa materiálnotechnické predpoklady pre socialistickú prestavbu poľnohospodárstva, ktorá v súčasnom období nezadržateľne napreduje. Počas týchto rokov bol rozbitý starý štátny aparát a vybudovaný nový typ socialistického štátu — štát ľudovodemokratický. Všetky oblasti kultúrneho a spoločenského života prešli a prechádzajú základnými premenami, v čom má vedúcu a usmerňujúcu úlohu komunistická strana, opierajúca sa vo svojej činnosti o tvorivú iniciatívu a podporu širokých pracujúcich mas.

PODMIENKY VZNIKU ĽUDOVODEMOKRATICKEHO ZRIADENIA

Prvá Československá republika bola štátom kapitalistickým. Výrobné priestriedky v priemysle, banky, doprava, obchod nachádzali sa v rukách domácich a zahraničných kapitalistov. V poľnohospodárstve veľkostatkári, ktorí tvorili len jedno percento majiteľov zeme, vlastnili 80% pôdy s priemernou výmerou veľkostatku okolo 300 ha, kým na stredné roľnícke hospodárstvo pripadalo okolo 2,5 ha pôdy. Prvá Československá republika bola štátom hrubého triedneho a národnostného útlaku, ktorej dejiny sú vyplnené ostrými triednymi zápasmi vykorisťovaných proti vykorisťovateľom. Jediným dôsledným bojovníkom za záujmy pracujúcich bola KSČ. Zradou domácej a zahraničnej buržoázie bola republika vydaná hitlerovskému fašizmu. Tak vznikol Protektorát Čiech a Moravy a tzv. slovenský štát pod „ochranou“ Ríše. V hospodárskej oblasti to znamenalo zapriahnutie českého a slovenského priemyslu do vojnovnej mašinerie Nemecka — uvrhnutie hospodárstva do područia nemeckých monopolov. V politickej oblasti nastúpila najkruťejšia fašistická diktatúra, prenasledovanie všetkého pokrokového, politická perzekúcia, rasová diskriminácia atď.

Od nastúpenia fašizmu organizuje sa ilegálny boj na čele s robotníckou triedou vedenou komunistickou stranou. Priebeh druhej svetovej vojny ukázal, že jedinou silou, ktorá je schopná poraziť fašizmus, je krajina socializmu. Celá váha oslobodzovacieho zápasu ležala na bedrách Sovietskeho sväzu, ktorého víťazstvo nad nemeckým a japonským fašizmom umožnilo krajinám strednej a juhovýchodnej Európy, Severnej Kórei a Číne začať budovať nové spoločenské zriadenie.

Strategickým cieľom pre Komunistickú stranu Československa v rokoch okupácie bolo zvrhnutie fašizmu a jeho domácich predstaviteľov. Na dosiahnutie tohto cieľa KSČ organizuje široký národný front, do ktorého sa okrem robotníckej triedy a roľníctva priberala malá a stredná buržoázia. Pod vedením KSČ formujú sa v Sovietskom sväze už v období Stalingradskej

bitky československé vojenskej jednotky, ktoré bojovali po boku Sovietskej armády ako I. československý armádny sbor. Odpor našich národov proti fašizmu vrcholí Slovenským národným povstaním a májovou revolúciou. Tak oslobodením našej krajiny od fašizmu Sovietskou armádou za aktívnej účasti národov Československa skončila jedna časť národnodemokratického boja. Revolúcia, ktorá u nás prebiehala, bola revolúciou národnodemokratickou, ktorá od začiatku presahovala rámec buržoáznodemokratickej revolúcie pre jej protifašistický a protiimperialistický ráz. Na čele tejto revolúcie bola robotnícka trieda vedená komunistickou stranou, čo malo rozhodujúci vplyv na vývin udalostí. Výsledkom tejto revolúcie bolo ľudovodemokratické zriadenie, ktoré v období svojho vzniku plnilo funkciu diktatúry robotníckej triedy a roľníctva. Revolučná moc utvorená po slobodení mohla vzniknúť a udržať sa vďaka priaznivým historickým podmienkam, a to:

1. že bola na hlavu porazená bašta reakcie a imperializmu — nemecký fašizmus, pričom jeho porážku a oslobodenie našej krajiny uskutočnila armáda krajiny socializmu. Vďaka tomuto víťazstvu vytvorila sa priaznivá situácia v prospech síl pokroku.

2. vlastenecký boj Sovietskeho sväzu inšpiroval v našej krajine národnoslobodzovací zápas, na čele ktorého bola robotnícka trieda vedená komunistickou stranou.

3. sama prítomnosť Sovietskej armády bezprostredne po oslobodení vylučovala kontrarevolučné povstanie domácej reakcie. Jej prítomnosť zaistila, že zahraniční imperialisti nemohli intervenciou potlačiť mladú revolučnú moc.

4. nie na poslednom mieste bola nezištná materiálna pomoc Sovietskeho sväzu, ktorý nám okrem toho pomáhal bohatými skúsenosťami z revolučných bojov.

Národnodemokratická revolúcia poskytovala široké možnosti rozmachu revolučného hnutia. „Možnosti našej národnej a demokratickej revolúcie — povedal v júli 1945 Kl. Gottwald — nie sú ani zďaleka vyčerpané . . . stojíme len na začiatku tejto etapy vývinu . . . naša politika musí spočívať v tom, aby sme vedeli vyčerpať všetky možnosti, ktoré nám takáto národná a demokratická revolúcia dáva.”³ V zmysle tejto línie robotnícka trieda vedená komunistickou stranou rozširuje svoju hegemoniu, upevňuje svoje spoločenstvo predovšetkým s malým a stredným roľníctvom. Nezastavuje sa na polceste, ale vedie revolúciu ďalej, od národnodemokratickej k socialistickej. Tak ľudová demokracia od svojho vzniku naberala smer socialistickej výstavby. Vedľa opatrení národnodemokratického charakteru sa od začiatku

³ Kl. Gottwald, *Desať rokov*, Pravda, Bratislava 1950, 404.

uskutočňovali zásahy svojím charakterom socialistické. V procese prera-
stania národnodemokratickej revolúcie v socialistickú vzniká a formuje sa
nová ľudovodemokratická základňa a nadstavba. V tomto vývine sa rysujú
dve etapy, a to: od mája 1945 do februára 1948, a od februára 1948 dodnes
(1954), čo však ešte túto druhú etapu neuzatvára.

PRVÁ ETAPA VYTVÁRANIA SA NOVEJ ZÁKLADNE A NADSTAVBY

Výdobytky našej národnej a demokratickej revolúcie zakotvoval Košický
vládný program, v ktorom boli obsiahnuté prvé požiadavky pre budovanie
novej hospodárskej základne. Vo vládnom programe Národného frontu Če-
chov a Slovákov sa hovorí, že vláda opierajúc sa o iniciatívu najširších vrstiev
národa bude sa usilovať postaviť „celý peňažný a úverný systém, kľúčové
podniky priemyselné, poisťovníctvo, prírodné a energetické zdroje pod vše-
obecné štátne vedenie a do služieb znovuvýstavby národného hospodárstva
a znovuoživenia výroby a obchodu.“⁴ V zmysle tohto programu komunistická
strana mobilizovala pracujúcich za uskutočnenie znárodnenia kľúčového
priemyslu. Výsledkom jednotného postupu pracujúcich bol dekrét 108/1945
o znárodnení kľúčového priemyslu a bánk, ktorý bol podpísaný v októbri
1945. Napriek odporu buržoázie dostáva sa na základe tohto dekrétu do rúk
ľudovodemokratického štátu 62% všetkého priemyslu podľa počtu zamest-
nancov. Banky boli znárodnené na 100%. Týmto zásahom boli v rozhadu-
júcom úseku vo veľkej miere zlomené kapitalistické výrobné vzťahy a na-
hradené novými, socialistickými. No kapitalizmus mal v tomto období dosť
pevné pozície zvlášť v niektorých odvetviach ľahkého priemyslu (textil,
cukrovarníctvo atď.), tiež stavebníctvo bolo takmer celé v rukách súkrom-
ných podnikateľov. Podobná situácia bola v obchode a veľkoobchode.

K veľkým zmenám došlo aj vo výrobných vzťahoch v oblasti poľnohos-
podárskej. V zmysle Košického vládneho programu prišlo sa k uskutoč-
neniu pozemkovej reformy, ktorá má v Československu tri časti. Prvou
bola konfiškácia pôdy Nemcov, Maďarov, českých a slovenských zradcov
— dekrétom č. 12/1945 Sb. Podľa tohto dekrétu sa skonfiškovalo 2,946.385
ha pôdy poľnohospodárskej aj lesnej. Z toho prídelci a presídlenci dostali
1,192.952 ha pôdy poľnohospodárskej a 47.791 ha pôdy lesnej. Štát, družstvá
a verejné korporácie dostali 459.488 ha pôdy poľnohospodárskej a 1,246.164
ha pôdy lesnej.⁵ Konfiškáciou bola silne oslabená hospodárska moc veľko-
statkárov, pričom však nie všetka pôda prešla do štátneho — socialistického
sektora, lebo veľká časť ornej pôdy sa dostala do vlastníctva drobných vý-

⁴ *Vládný program Národného frontu Čechov a Slovákov*, 12.

⁵ Porovnaj: J. Kořátko, *Pozemková reforma MIO*, 1949.

robcov. V danom období, to bol jedine správny postup. Hlavný smer útoku bol namierený proti kapitalistickým a polofeudálnym výrobným vzťahom, pričom bolo potrebné vzhľadom na stupeň koncentrácie kapitálu v poľnohospodárstve pripustiť pri raste socialistického sektora aj rast drobných výrobcov tovaru. Postup komunistickej strany v tomto období bol jedine správny a plne odrážal potreby vývinu materiálneho života spoločnosti.

Na podklade týchto zmien v priemysle aj v poľnohospodárstve vytvára sa nové hospodárske zriadenie spoločnosti v prechodnom období, ktoré je charakterizované výrobnými vzťahmi socialistickými, kapitalistickými a malovýrobnými, pričom socialistické vzťahy sú zastúpené v rozhodujúcich kľúčových pozíciách. Ide tu o ekonomiku prechodného obdobia, ktorá sa vyznačuje existenciou viacerých sektorov. „Toto obdobie nemôže v sebe nezlučovať črty alebo vlastnosti oboch týchto systémov spoločenského hospodárstva. Toto prechodné obdobie nemôže byť ničím iným ako obdobím boja medzi umierajúcim kapitalizmom a rodiacim sa komunizmom...⁶ Sektory socialistický, kapitalistický a malovýrobný nestoja ľahostajne vedľa seba, ale sa nachádzajú v urputnom boji. Kapitalizmus mal ešte značné hospodárske pozície. V priemysle ostalo ešte okolo 23% v rukách kapitalistov a konfiškácia pôdy, hoci likvidovala hospodársku moc reakčnofašistických veľkostatkárov, nezachytila pozemkové vlastníctvo veľkej časti českých a slovenských veľkostatkárov, ktorým zostalo asi 400 veľkostatkov vlastníacich 500.000 ha pôdy a 13.000 statkárov s výmerou vyše 50 ha. Tieto pozície využíva buržoázia pre boj proti štátnemu socialistickému sektoru. Celý tento boj rodiaceho sa socializmu a odumierajúceho kapitalizmu sa nesie v znamení rastu prevahy socialistického sektora nad kapitalistickým. Vytváranie sa novej základne bolo nerozlučne späté s prechodom k plánovanému hospodárstvu. Z iniciatívy komunistickej strany predložila vláda Kl. Gottvalda návrh dvojročného hospodárskeho plánu na roky 1947—1948. Dvojročný plán vychádzal z myšlienky obnovy a výstavby československého hospodárstva, vychádzal z myšlienky rastu a posilnenia socialistického sektora. Bezprostredným cieľom bolo zvýšiť výrobu spotrebných a investičných statkov na predvojnovú úroveň a tým zvýšiť životnú úroveň pracujúcich. Presadenie zákona o dvojročnom pláne sa odohrávalo za ostrého boja s buržoáziou. Základom pre splnenie plánu boli nové socialistické výrobné vzťahy v kľúčových pozíciách. Proti odporu buržoázie organizovala komunistická strana široké masy za splnenie plánu. Nové socialistické výrobné vzťahy stali sa základom pre vytváranie nového pomeru človeka k práci, nového pomeru človeka k človeku, stali sa základom pre novú socialistickú morálku. Rozšírilo sa hnutie darov republiky, v rámci ktorých pracujúci odpracovali milióny pracovných hodín.

⁶ V. I. Lenin, *Vybrané spisy* II, Pravda, Bratislava 1952, 551.

Oproti reakcii, ktorá sa usilovala o rozvrátenie hospodárskeho života snažiac sa tak dokázať, že ľud nie je schopný byť sám sebe hospodárom, pracujúci v praxi dokazovali, že vedľa hospodáriť bez kapitalistov a lepšie. Plnenie plánu však bolo v značnej miere hatené v úsekoch, ktoré boli prevažne v rukách buržoázie ako napr. v stavebníctve.

Nové socialistické výrobné vzťahy stali sa podkladom pre faktické vyriešenie národnostnej otázky v Československu cestou industrializácie Slovenska. Prvou fázou industrializácie bolo premiestnenie priemyselných objektov z českého pohraničia na Slovensko do najviac zaostalých krajov. Takýmto spôsobom sa vytvorilo do roku 1947 asi 30.000 nových pracovných príležitostí. Takto sa začala meniť na Slovensku aj triedna štruktúra. Samozrejme, že premiestnenie nemohlo vyriešiť otázku spriemyslenia Slovenska. Bolo potrebné prikrôčiť k budovaniu nových priemyselných a energetických objektov. Industrializácia narazila hneď od začiatku na odpor českej a slovenskej buržoázie, ktorá síce formálne súhlasila s industrializáciou, no v praxi všetkými prostriedkami marila dielo, ktoré upevňovalo bratskú jednotu pracujúcich Čiech a Slovenska. Komunistická strana viedla robotnícku triedu za splnenie industrializačného plánu, mobilizovala pracujúcich za splnenie 2 RP, odhaľovala v praxi nepriateľský postoj a politiku buržoázie, ktorá prechádzala na pozície otvorenej reakcie s heslom „Čím horšie, tým lepšie“.

Novovznikajúca základňa si vytvára v priebehu svojho vzniku sebezodpovedajúcu nadstavbu, ktorá jej pomáha sformovať sa a upevniť. Rozbitie a zánik starej nadstavby, vznik a sformovanie novej ľudovodemokratickej sa uskutočňuje v procese prerastania národnodemokratickej revolúcie v socialistickú, čo vtláča tomuto procesu určité osobitné črty. Základy pre rozbitie starej a pre budovanie novej nadstavby boli obsiahnuté v Košickom vládnom programe, ktorý bol výsledkom národnodemokratickej revolúcie. Na prvom mieste sa rozbíja starý štátny aparát. Hneď po oslobodení sa likviduje starý policajno-žandársky systém, prebieha národná očista od zradcov a kolaborantov. Vytvára sa nový Sbor národnej bezpečnosti, ktorého jadrom sa stávajú príslušníci robotníckej triedy a roľníctva, predovšetkým účastníci partizánskych bojov a zahraničného odboja. Formuje sa nová ľudová armáda podľa vzoru Sovietskej armády s novými veliteľskými kádrami predovšetkým z účastníkov I. československého armádneho sboru. Podľa Košického vládného programu veliteľské miesta v novej československej armáde môžu zastávať iba dôstojníci „úplne demokratického, skutočne protifašistického zmýšľania.“⁷

V závodoch a na dedinách sa vytvárajú ozbrojené ľudové milície, ktoré

⁷ Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, 3.

účinne pomáhali v boji proti reakcii. Boli zakázané reakčné politické strany, agrárna a Národné zjednotenie, na Slovensku Hlinkova ľudová strana a všetky tie, ktoré sa s ňou po Mníchove spojili. Moc je v rukách Národného frontu Čechov a Slovákov, ktorý v svojej podstate je spojenectvom pracujúcich miest a dedín, pričom vedúcu úlohu má robotnícka trieda vedená komunistickou stranou. Táto forma vlády je tvorivým rozvinutím a uplatnením marxistického učenia v konkrétnych historických podmienkach, vďaka ktorej bolo možné zjednotiť najširšie masy pre splnenie úloh rekonštrukcie, prestavby a výstavby novej republiky.

„Na rozdiel od predošlého byrokratického, ľudu vzdialeného správneho aparátu — hovorí sa v Košickom vládnom programe — tvoria sa v obciach, okresoch a krajinách ako nové orgány štátnej a verejnej správy ľuďom volené národné výbory... Všetky správne a výkonné orgány i inštitúcie, vytvorené bývalými režimami okupantov a zradcov, sa zrušujú.“⁸ Národné výbory sa vytvárali už v priebehu národnooslobodzovacieho zápasu. Napriek tomu, že v nich bola zastúpená buržoázia, ich vytvorenie bolo veľkým krokom vpred, pretože sa stali účinným nástrojom vôle pracujúcich. Buržoázia bola pod revolučným tlakom nútená ustupovať a vydávať svoje pozície. Spoliehala sa však na klesnutie revolučnej vlny, čo by umožnilo dosiahnuť výsledky v jej pokusoch, a to premeniť národné výbory na bývalé administratívne úrady a podriaďiť ich vôli buržoázie. Triumfom politiky komunistickej strany bolo, že dokázala viesť pracujúcich správnou cestou, ktorá nepripustila uskutočnenie týchto kontrarevolučných zámerov. Zásluhou tejto politiky je skutočnosť, že národné výbory vyjadrovali kvalitatívne novú formu štátnej správy, že sa stali orgánmi a nositeľmi štátnej moci pracujúcich. Takto národné výbory mohli zohrať rozhodujúcu úlohu pri vytváraní sa novej základne a nadstavby. Veľmi dôležitou zložkou novej nadstavby, umožňujúcou zapojenie čo najširších mas do procesu prestavby a výstavby spoločenského zriadenia, bolo Revolučné odborové hnutie, zorganizované na podklade učenia marxizmu-leninizmu v duchu triednej jednoty pracujúcich.

Národnodemokratická revolúcia nerozbila celú nadstavbu odrazu. Vidieť to zvlášť jasne na štátnom aparáte, kde po rozbití a nahradení rozhodujúcich častí bol daný základ pre likvidáciu ďalších častí a ich nahradenie novými. Tak napríklad dlhšiu dobu zostalo takmer nedotknuté súdnictvo, pomocou ktorého sa reakcia usilovala brzdiť vývin v republike. No v dôsledku základných zmien v triednych a mocenských pozíciách nastala aj v tejto oblasti zmena. Inštitúcie, ktoré sa pokúšala využiť reakcia legalizovaná v Národnom fronte, boli prinútené pod tlakom revolučných mas podriaďovať

⁸ Tamtiež, 5.

svoju činnosť ich záujmom. Boli vytvorené ľudové súdy, ktoré vykonali napriek odporu buržoázie veľké dielo národnej očisty.

Oblasť kultúry, náhľady umelecké, filozofické atď. a im zodpovedajúce ustanovizne sa v porovnaní s ostatnými formujú v nadstavbe neskoršie. Podobne ako v iných oblastiach aj tu bola daná už v Košickom vládnom programe pre prestavbu a výstavbu smernica: „Uskutoční sa očista škôl a iných kultúrnych ústavov (divadiel, knižovní a pod.) od osôb spolupracujúcich s okupantmi v tomto odbore. Budú odstránené všetky učebnice, vydané v dobe neslobody... Uskutoční sa dôkladná očista v žurnalistike, rozhlase a filme... Uskutoční sa dôsledná demokratizácia aj v ideovom smere, v spopularizovaní samého systému výchovy i povahy kultúry, aby neslúžila úzkej vrstve ľudí, ale ľudu a národu... Celkom nanovo vybudovaný bude aj v kultúrnom ohľade náš pomer k najväčšiemu nášmu spojencovi.”⁹

Takto bol daný smer, ktorým sa na podklade novovytvárajúceho hospodárskeho zriadenia mali uskutočňovať premeny v oblasti nadstavby. V tejto oblasti bol boj s buržoáziou zvlášť ťažký. Hlavný úder namierený proti fašistickým náhľadom prinášal na ich miesto kvalitatívne nové revolučné náhľady, čomu sa bránili predstavitelia buržoázie zastúpení v Národnom fronte, čím bol tento boj zvlášť sťažený. Buržoázia mala ešte značnú hospodársku moc, mala svoje politické strany, svoje časopisy, mala svojich zástupcov vo vláde Národného frontu a v národných výboroch. Opierajúca sa o podporu zahraničných imperialistov využívala tieto pozície na aktívny boj proti ľudovodemokratickému zriadeniu. Napriek tomu, že rozhodujúce zložky vytvárajúcej sa nadstavby, armáda, bezpečnosť, národné výbory, boli v službách pracujúcich, hoci rozhodujúce pozície v národnom hospodárstve mala v rukách robotnícka trieda, otázka „kto z koho” ešte nebola definitívne rozhodnutá. Celý vývin sa nesie v znamení ostrého triedneho boja na všetkých úsekoch. Prvoradou úlohou komunistickej strany pre zabezpečenie ďalšieho revolučného vývinu bolo získať pre svoju politiku najširšie masy pracujúcich, odhaliť politiku buržoázie, upevňovať dobyté pozície a rozširovať hegemoniu robotníckej triedy v Národnom fronte upevňovaním zväzku pracujúcich miest a dedín. Uskutočňovanie revolučných zmien v základni a v nadstavbe by nebolo bývalo možné, keby komunistickú stranu v jej politike nebola podporovala veľká väčšina pracujúcich. Politické názory komunistickej strany boli osnovou, na podklade ktorej sa vytvárali masové organizácie ako ROH, JSSR, Sväz mládeže, organizácie žien a pod. Tieto ustanovizne novej nadstavby boli pákami, prostredníctvom ktorých viedla komunistická strana pracujúcich boj za revolučné pretvorenie

⁹ Tamtiež, 14—15.

našho zriadenia. Takto sa utvorila situácia, ktorú Kl. Gottwald charakterizoval nasledovne: „Máme takú priaznivú zrodu okolností, ktorá sa v histórii málokedy opakuje, že totiž robíme revolúciu zhora aj zdola naraz. Robíme prevratné činy nielen zdola, ale tieto činy, tieto revolučné akty sa robia i zhora.“¹⁰

Významným medzníkom na ceste výstavby ľudovodemokratického zriadenia boli voľby roku 1946. Buržoázia videla, že jej nádeje na zvrátenie vývinu sa stále zmenšujú. Preto k nastávajúcim voľbám rozpútala zúrivú propagandu. Dochádza k spojeniu všetkého reakčného. Tak Demokratická strana, ktorá reprezentovala slovenskú buržoáziu a veľkostatkárov, spojila sa v apríli 1946 s ľudáckym podzemným hnutím, ktorému vydala $\frac{2}{3}$ svojich pozícií. Buržoázia štvla proti poštátneniu, proti národným výborom, v tlači sa objavujú protisovietske štvance, útoky proti Košickému vládnemu programu atď. Proti tomuto postavila komunistická strana nevyvrátiteľné skutočnosti, ktoré sa dosiahli v prospech pracujúcich. Ukázala, že nedostatky v oblasti hospodárskej vyplývajú predovšetkým z reakčnej a dvojtvárnej politiky buržoázných strán, ktoré sa na jednej strane vyhlasujú za „jedinných predstaviteľov“ pracujúcich, kým v praxi obhajujú záujmy kapitalistov a veľkostatkárov. Výsledky volieb napriek štvaniu reakcie, napriek pokusom reakcie o teror a zastrašovanie ukázali, že komunistická strana má podporu širokých mas. Komunistická strana vyšla z volieb ako najsilnejšia strana v republike. V dôsledku toho nastali aj zmeny vo vláde, na čelo ktorej sa dostáva po voľbách Klement Gottwald.

Celý vývin v rokoch 1945 až 1948 nesie sa v znamení ostrého triedneho boja na všetkých úsekoch, v oblasti základne aj nadstavby. Politika, ktorú uskutočňuje komunistická strana, je „politikou aktívneho boja proti reakcii, politikou dobývania nových pozícií a zatlačania nepriateľov do defenzívy.“¹¹ Napriek húževnatému odporu buržoázie krivka vývinu ukazuje jednoznačne cestu od kapitalizmu k socializmu. Toto vyvoláva stále silnejší odpor buržoázie, ktorá od vytvárania blokov buržoázných strán (Národ. socialisti, ľudovci, Demokratická strana), od hamovania a sabotovania prechádza ku kontrarevolučnému sprisahaniu, ktorého cieľom bolo urobiť prevrat, zrušiť výdobytky našej národnodemokratickej revolúcie a vrátiť republiku do predmníchovských pomerov. Tieto udalosti vrcholia vo februári 1948, kedy v podstate „išlo o znovuvzkriesenie kapitalizmu v Československej republike.“ Tento kontrarevolučný pokus o znovunastolenie kapitalizmu bol úspešne odrazený preto, že od oslobodenia rozhodujúce pozície v národnom hospodárstve prešli do rúk robotníckej triedy. Na tomto základe vyrastala

¹⁰ Kl. Gottwald, *Desať rokov*, Pravda, Bratislava 1950, 460.

¹¹ Kl. Gottwald, *1946—1948 I*, Pravda, Bratislava 1949, 140.

aj nová nadstavba, ktorá zohrala v historických februárových dňoch rozhodujúcu úlohu. Víťazstvo vo februári 1948 definitívne rozhodlo o ceste Československa k socializmu. Udalosti potvrdili určujúcu úlohu novej základne voči nadstavbe. Rozhodujúce pozície v štátnom aparáte, armáda, SNB a ľudové milície s masovými organizáciami boli v službách pracujúcich a zohrali rozhodujúcu úlohu pri porážke buržoázie.

Záverom k obdobiu rokov 1945—1948 možno povedať, že hospodárske zriadenie v tomto období bolo na prechode od kapitalizmu k socializmu ako výsledok národnodemokratickej revolúcie, ktorá od začiatku prerastala v revolúciu socialistickú. Boj medzi kapitalistickým a socialistickým sektorom prinášal stály rast a upevňovanie socialistického a zatláčanie kapitalistického sektora. Za týchto podmienok sa vytvára nová nadstavba, nový štátny aparát, nové ustanovizne, ktoré aktívne pomáhajú základni sformovať sa. Proces prerastania národnodemokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú je dovŕšený vo februári 1948. Samy februárové udalosti znamenajú politické zavŕšenie socialistickej revolúcie.

DRUHÁ ETAPA VÝSTAVBY NOVEJ ZÁKLADNE A NADSTAVBY

Po februári 1948 nastáva nová etapa budovania základne a nadstavby. Porážka buržoázie umožnila splnenie vládneho programu a zároveň otvorila cestu ďalším podstatným zásahom v prospech výstavby ľudovodemokratického zriadenia. Podľa požiadaviek sjazdu závodných rád a roľníckych komisií bola urýchlene uskutočnená ďalšia časť znárodnenia, revízia prvej pozemkovej reformy a nová pozemková reforma. V priemysle sa znárodnili všetky objekty, kde počet zamestnancov presahoval 50 osôb. V podnikoch, kde to vyžadovali záujmy celoštátne aj s menším počtom. Na IX. sjazde KSČ roku 1949 bolo možné konštatovať, že oproti 62% znárodneného priemyslu do februára 1948 je znárodnenie vykonané na 95%. Ďalej bol úplne znárodnený zahraničný obchod a vnútorný veľkoobchod.

Revíziou prvej pozemkovej reformy, ktorú do februára 1948 buržoázia znemožňovala, získalo sa pre pracujúce roľníctvo 966.714 ha pôdy. To bola druhá časť pozemkovej reformy u nás a skončila sa ešte počas roku 1948. Tretiu časť pozemkovej reformy u nás tvorí nová pozemková reforma, ktorej uskutočnenie mohlo nastať až po víťazstve vo februári. Zákon č. 46/48 Zb., týkajúci sa novej pozemkovej reformy, dáva široké a zásadné riešenie vo vlastníckych vzťahoch k pôde. Zákon povoľuje najväčšiu výmeru pôdy 50 ha s podmienkou, že vlastník na tejto pôde sám hospodári, čím bola v podstate zlikvidovaná trieda veľkostatkárov. Novou pozemkovou refor-

mou sa získalo na utvorenie sebestačných alebo na doplnenie nesebestačných hospodárstiev 432.905 ha pôdy.

Zmeny v základni sa odrazili aj v nadstavbe. V obrozenom Národnom fronte predstavitelia všetkých zložiek uznávajú vedúcu úlohu komunistickej strany a zameriavajú svoju činnosť na upevnenie jednoty pracujúcich miest a dedín pri budovaní socializmu. Ludovodemokratický štát plní po februárovom víťazstve funkciu diktatúry proletariátu. V systéme diktatúry proletariátu je hlavnou silou komunistická strana, bez ktorej nie je možné trvalejšie a stabilnejšie zabezpečenie diktatúry proletariátu. Diktatúra sa uskutočňuje prostredníctvom prevodov od avantgardy k mase pokrokovej triedy a k mase pracujúcich. Na poli štátnej správy spájajú stranu s masami národné výbory, na poli výroby odborová organizácia, družstvá spájajú stranu s roľníckymi masami na poli hospodárskom, zapájajú roľníkov do budovania socializmu. Sväz mládeže ako organizácia mládeže miest a dedín vedie mládež k výstavbe socializmu a uskutočňuje výchovu novej generácie. To sú hlavné prevody, ktoré zjednotené v Národnom fronte vedie komunistická strana a prostredníctvom ktorých sa uskutočňuje diktatúra robotníckej triedy.

V druhej etape výstavby ludovodemokratického zriadenia sa uskutočňujú zmeny, ktoré boli tri roky „legálnymi“ predstaviteľmi buržoázie v Národnom fronte znemožňované. Sem patrí zákon o jednotnej škole, ktorý dal základ pre vytrhnutie školstva z rúk cirkevných tmárov a pre odstránenie roztrieštenosti školstva. Ďalší veľmi významný krok v nadstavbe bolo prijatie novej ústavy. Vypracovanie novej ústavy požadovala komunistická strana ešte pred Februárom, ale prijatie tejto prebiehalo v boji s buržoáziou, ktorá sa chcela vrátiť k ústave z roku 1920, k ústave, ktorá bola výrazom panstva kapitalistov nad robotníckou triedou. Tak až do februárového víťazstva bolo znemožňované prijatie ústavy, ktorá by bola odrážala hospodárske a politické zmeny, uskutočnené v Československu po máji 1945.

Nová ústava, prijatá 9. V. 1948, zakotvuje hospodárske a politické výdobytky uskutočnené od oslobodenia až do schválenia ústavy a zabezpečuje republike cestu k socializmu. Ústava vychádza z toho, že republika je jednotný štát dvoch rovnoprávných národov, Čechov a Slovákov, kde jediným zdrojom všetkej moci je ľud. Znárodnenie priemyslu do 50 zamestnancov, nerastného bohatstva, veľkoobchodu a peňažníctva, pozemková reforma do 50 ha sú kodifikované v novej ústave.

Znaky prechodného obdobia sa odrážajú v časti, kde sa hovorí o ochrane drobného a stredného podnikania, no v ďalšej časti toho istého článku vidieť (čl. XII.), že vec nemožno chápať staticky. „Celé národné hospodárstvo v Československej republike — hovorí čl. XII. — nech slúži ľudu. V tomto verejnom záujme štát vedie všetku hospodársku činnosť jednotným

hospodárskym plánom.¹² Nová ústava z 9. mája dáva pevný podklad práv-
nemu poriadku ľudovodemokratického zriadenia na jeho ceste k socializmu.

Dochádza k základným zmenám aj v oblasti súdnictva, kde bola reakcia
zvlášť zahniezdená. V tomto smere má ďalekosiahly význam ustanovenie
sudcov z ľudu, ktorí vniesli do súdnych siení zdravý triedny zmysel a správ-
ne politické hodnotenie jednotlivých prípadov.

Aj v oblasti umenia vyvolali februárové zmeny zásadný krok vpred.
Predovšetkým z vedenia umeleckých inštitúcií boli odvolaní tí, ktorí sa
snažili vniesť do nášho kultúrneho života úpadkové reakčné náhľady zahní-
vajúceho kapitalizmu. V umeleckom živote bolo nemálo vynikajúcich osob-
ností, ktorí svoje umenie postavili do boja za záujmy robotníckej triedy,
pre ktorých vzorom bolo sovietske umenie, národné formou a socialistické
obsahom. Pretvoril však umelecké inštitúcie na novom základe je dlhší
proces, prebiehajúci bojom starých a nových náhľadov. Pokrokoví umeleckí
pracovníci stali sa od oslobodenia oporou strany pri uskutočňovaní tejto
premeny. Plnej podpory a možnosti rozvinutia boja za túto prestavbu, za
výchovu umeleckých kádrov v novom duchu sa im dostáva až po februári
1948.

Podobná situácia bola v ideologickej oblasti na školách vôbec a na vy-
sokých školách zvlášť. Ideologická prestavba sa tu uskutočňuje pod vede-
ním strany a za všestrannej pomoci ľudovodemokratického štátu. Pre-
rastanie národnodemokratickej revolúcie v socialistickú prinieslo zákonite
v prvej etape revolúcie spoločný postup s časťou buržoázie, čo bolo určené
úlohami, ktoré mala národnodemokratická revolúcia riešiť. Tak sa stáva,
že okrem starých inštitúcií, ktoré sa váhavá buržoázia snažila od začiatku
zachovať, dostávajú jej predstavitelia legálne zastúpenie v inštitúciách no-
vých, ktoré sa usiluje buržoázia pretvoriť na nástroj slúžiaci jej záujmom.
Takto boj za likvidáciu starej nadstavby je spojený s bojom za odstránenie
starého obsahu, ktorý prenikol do nových foriem.

Vytváranie socialistickej základne v ľudovej demokracii ukazuje, aký
rozhodujúci vplyv pre rast výrobných síl majú nové výrobné vzťahy. Už
dvojočasný plán priniesol zvýšenie výroby o 10% nad predvojnovú úroveň.
Päťročný plán vytýčil úlohu výstavby a prestavby nášho hospodárstva. V pr-
vej päťročnici vzrástla výroba výrobných prostriedkov o 118,7% a výroba
spotrebných predmetov za tú istú dobu vzrástla o 79,8%. Dosiahnutie
týchto výsledkov bolo možné iba za rozhodujúcej podpory nových sociali-
stických výrobných vzťahov. V prvom päťročnom pláne sa začal uskutoč-
ňovať aj prechod k socialistickým výrobným vzťahom v poľnohospodárstve.
Na IX. sjazde KSČ bola vytýčená pre prvú fázu výstavby socializmu na

¹² Ústava republiky Československej, čl. XII.

dedine táto línia: „Musíme pre socializmus získať dedinu, malého a stredného roľníka a izolovať dedinského boháča . . . Dedinský úsek práce a politiky strany bude mať v budúcich rokoch stále väčší a väčší význam. Lebo tak stojí otázka: Nebude u nás socializmu bez prechodu dediny k socializmu.“¹³ V zmysle tejto línie sa uskutočňujú kvalitatívne zmeny v oblasti výrobných vzťahov v poľnohospodárstve. Podľa smerníc strany uskutočňuje sa zakladanie jednotných roľníckych družstiev. Tak už na začiatku roku 1950 bolo v ČSR 2.950 JRD (včítane prípravných výborov). Tento počet vzrástol do januára 1951 na 7110 (včítane prípravných výborov). Dôležité je, že z tohto počtu vtedy už 3279 JRD rozoralo medze a zaviedlo spoločný osev. K 30. októbru 1952 vzrástol počet družstiev na 8636, z čoho 6880 družstiev rozoralo medze. Roku 1954 družstvá so spoločnou rastlinnou a živočíšnou výrobou hospodária takmer v 47% obcí a obrábajú na 33% ornej pôdy. Roľnícke družstvá a štátne majetky obhospodarujú plných 43% všetkej poľnohospodárskej pôdy.¹⁴

Nástup výstavby socialistickej základne na širokom fronte je sprevádzaný dobudovávaním nadstavby, je sprevádzaný zostreným bojom proti zbytkom starej nadstavby. Línia výstavby socialistickej nadstavby bola vytýčená na IX. sjazde KSC. Tak spolu s nevýdaným rozmachom kultúrneho života vo všetkých oblastiach, spolu s kvantitatívnym rastom škôl, kurzov, divadiel, filmov a literatúry uskutočňuje sa ideologická prestavba na týchto úsekoch v duchu učenia marxizmu-leninizmu, so zameraním na aktívnu pomoc pracujúcim pri výstavbe socializmu.

Na podklade odstránenia vykorisťovania na základe nových socialistickej výrobných vzťahov vytvára sa nový pomer človeka k práci. Tento nový pomer vyplýva zo skutočnosti a z vedomia, že ľud pracuje pre seba, pre socialistickú spoločnosť. Z toho pramení tvorivá iniciatíva státisícov pracovníkov. Výrazom tohto nového pomeru človeka k práci je socialistické súfaženie. S rastom a vývinom socialistickej základne, po likvidácii kapitalistov a statkárov, pri obmedzovaní kulactva, pod vplyvom socialistickej výchovy pracujúcich sa postupne vytvára a silnie morálnopolitická jednota československého ľudu. Ľudovodemokratická nadstavba všestranne pomáha a zabezpečuje rozvoj svojej základne. Bojuje proti zbytkom starej základne, obmedzujúc a zatlačujúc jej posledných predstaviteľov — kulakov. V ideologickej oblasti bojuje proti všetkým ideovým pozostatkom kapitalizmu, aby sa vedecký svetový názor stal svetonázorom celej našej ľudovodemokratickej spoločnosti.

¹³ Kl. Gottwald, *Vpred k vybudovaniu socializmu v našej vlasti*, ÚV KSC, 20.

¹⁴ Porovnaj: *Celoštátna konferencia KSC*, Pravda, Bratislava 1953, 27 a *Zpráva ÚV KSC X. sjazdu KSC a ďalšie úlohy strany*.

Záverom možno povedať, že druhá etapa vývinu ľudovodemokratického zriadenia je etapou zmien, ktoré nasledujú po víťaznej socialistickej revolúcii. V základni sú socialistické výrobné vzťahy jednoznačne prevládajúce a ich rozsah sa stále zväčšuje. Uskutočňuje sa združstevňovanie v poľnohospodárstve, čím sa vytvárajú predpoklady pre zlikvidovanie posledných vykorisťovateľov na dedine — kulakov. V tejto etape sa dobudováva nadstavba ľudovej demokracie. Všetky náhľady v nadstavbe vychádzajú z vedeckého svetonázoru a spolu s inštitúciami sa zameriavajú na aktívnu pomoc výstavbe novej a zlikvidovaniu zbytkov starej základne. Ľudovodemokratické zriadenie v druhej etape svojho vývinu je na ceste k úplnému víťazstvu socializmu v meste i na dedine, po ktorom druhá etapa skončí prijatím novej ústavy.